

Dr. sc. Faruk Kozić

PANDEMIJA – DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

Sažetak

*Iznenadna pojava koronavirusa i pandemije uticali su neočekivano i snažno na promjene u svijetu. Naglo širenje virusa i nastanak novih sojeva alfa, beta, gama i delta usporili su razvoj i ugrozili ljudsku civilizaciju. Delta i **lambda** sojevi izazvali su nove strahove kod ljudi, jer se brže šire i prenose na ljude. Napravljene su brojne vakcine i utvrđena njihova efikasnost. Bogate zemlje su kupile skoro sve vakcine. Siromašne zemlje i zemlje u razvoju i tranziciji su čekale da dobiju donacije. U razvijenim državama stanovništvo se zasitilo vakcinacije, pa su višak vakcina zbog isticanja roka upotrebe, donirali nerazvijenim zemljama ili bacili. Nepovjerenje u nastanak virusa je ostalo. Brojne teorije zavjere i sumničenja ostavile su u javnosti traga. Pojavila se sumnja u nastanak virusa i vakcine. Širom svijeta održani su brojni protesti. Ugrožena je demokratija i brojna ljudska prava građana. Demokratija je opstala, ali je prošla kroz tešku fazu preživljavanja i stabilizacije.*

Ključne riječi: delta-soj, lambda-soj, zaključavanje, vladavina prava, nezavisnost pravosuđa, sloboda medija, korupcija, nejednakost, siromaštvo, bogataši, korona, vakcinacija, slobode...

Uvod

Pandemija koronavirusa započela je kao globalna zdravstvena kriza. Podstaknula je ekonomsku krizu, te krizu demokratije i ljudskih prava. Lideri širom svijeta koristili su virus kao pokriće za smanjenje transparentnosti, povećanje nadzora, hapšenje disidenata, potiskivanje marginaliziranog stanovništva, pronevjeru javnih resursa, ograničavanje medija i podrivanje poštenih izbora. Ta paradigma se treba promijeniti. Važnost ove prijetnje proizlazi iz prve takve vrste globalne ankete stručnjaka i aktivista o demokratiji i ljudskim pravima, koju je provela nestranačka organizacija *Freedom House* u partnerstvu s istraživačkom firmom GQR. Pandemija se pojavila kada je globalna demokratija već bila oslabljena. Godišnji izvještaj *Freedom House*-a pod nazivom „Sloboda u svijetu“ pokazao je stalno slabljenje političkih prava i građanskih sloboda u posljednjih 14 godina. Zloupotrebe vlada tokom zdravstvene krize ubrzale su ovaj pad. Globalno praćenje *Freedom House*a identifikovalo je 80 zemalja koje su izgubile uporište u ljudskim pravima i demokratiji u prvih šest mjeseci, uključujući Filipine i Šri Lanku u Aziji, Brazil i Nikaragvu u Latinskoj Americi, te Mađarsku, Bjelorusiju... O problemima oko epidemije **kuge** u Sarajevu pisao je Mustafa Bašeskija u Ljetopisu.¹ Sve to može se pročitati, od istog autora i u *Pričama i bajkama* uz *Ljetopis*.² Naveo je da je od kuge stradalo za tri godine oko 15.000 stanovnika Sarajeva. U vrijeme pandemije korona virusa BiH spada u zemlje sa najviše umrlih.

¹ Mustafa Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, (3. Izdanje), Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1997., str. 61-62, 108.

² Mustafa Bašeskija, *Priče i bajke uz Ljetopis*, „Svjetlost“, Sarajevo, 1995., str.38-39.

Kršenje ljudskih prava u vrijeme pandemije

Vlade širom svijeta preduzele su izuzetne mjere kao odgovor na pandemiju COVID-19. Organizacije za ljudska prava izrazile su *zabrinutost zbog prirode, opsega i dužine trajanja usvojenih mjera* i njihovih efekata na ljudska prava i demokratiju. Iako su vladine akcije bile opravdane kako bi se zaštitilo *pravo na zdravlje za sve*, zabrinutost je porasla zbog usvajanja dugoročnih mjera koje su produžavale ograničenja ljudskih prava. Smanjena pažnja nad situacijama koje nisu povezane s COVID-19 također je bila razlog za zabrinutost, jer je omogućila vladama da nezakonito povećaju svoja ovlaštenja, zadrže vlast, kontrolišu svoje stanovništvo i reduciraju osnovna prava i slobode pojedinca. Kriza je pogodila najugroženije stanovništvo i pogoršala neuspjeh vlada da ih zaštite. Važno je podržati organizacije za ljudska prava u rješavanju ovih pitanja i snažano braniti nosioce odbrane ljudskih prava od autoritarizma. Važno je pitanje – kako su javne politike i zakonodavstvo u odgovoru na koronavirus uticale na ljudska prava; koje su posljedice predloženih i provedenih mjera javnog zdravlja po ljudska prava. Mjere su bile šarolike, a posljedice dugoročne.

Pandemija korona virusa izazvala je veliko nazadovanje demokratskih sloboda. U toku pandemije širom svijeta uskraćena su brojna prava stanovnicima raznih država. Države su se postavljale strogo i kažnjavale svoje građane. Bila je to prilika za autokrate na vlasti i autokratsko upravljanje državama. Pred naletom strogih mjera građani su se povlačili u svoje kuće, stanove, vikendice... Države su više ličile na *strobe autoritarne države* nego na demokratske. One stroge postale su autokratske... Uskraćena su mnoga prava, i to kroz: uskraćivanje zdravstvene zaštite; prava na rad; prava na kretanje; prava na školovanje; slobode govora, kretanja, okupljanja i liječenja. Također su bile prisutne pojave nejednakosti i diskriminacije u toku vakcinisanja... Može li politika javnog zdravstva ograničavati ljudska prava? Većina zemalja ima ustave koji dopuštaju ograničenja ljudskih prava u vrijeme nacionalnih hitnih slučajeva ili velikih prijetnji javnom zdravlju. Prema međunarodnom pravu i u većini demokratskih država, ova ograničenja moraju biti nužna, proporcionalna i povezana s jasnim i zakonitim javnim ciljevima. Oni se takođe moraju implementirati u skladu sa postojećim zakonima i sa najvećom mjerom transparentnosti.

Mjere protiv koronavirusa treba uskladiti sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima. Ove vrste mjera bile su potrebne u takvim hitnim slučajevima, ali vrijedi napomenuti da one *ometaju osnovna ljudska prava*, posebno *pravo na slobodu* (član 3), *zaštitu od proizvoljnog pritvora* (član 9), *pravo na privatnost* (član 12) i *slobodu kretanja* (član 13).³ S obzirom na značaj ovih prava i sloboda i teške posljedice koje mogu proizaći iz njihovog kršenja, važno je da vladine javne politike što manje ometaju individualne slobode i ljudska prava. Svako miješanje u ljudska prava mora biti zasnovano na argumentima.

Slabljenje demokratije u vrijeme pandemije

Pandemija COVID-19 produbila je demokratsku krizu širom svijeta, pružajući pokriće vladama da ometaju izbore, kontrolišu kritičare i medije, potkopavaju odgovornost potrebnu za zaštitu ljudskih prava i javnog zdravlja, navodi se u izvještaju *Freedom House* pod nazivom „Demokratija pred zatvaranjem“. Pad demokratije koji se dešava posljednjih 14

³ *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, u knjizi: *Čitanka ljudskih prava*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2001., str.405-410.

godina, pogoršan je usljed pandemije, i nastaviće se nakon što zdravstvena kriza prođe. Zakoni, pravila i navike koji su uspostavljeni tokom pandemije, teško će se promijeniti. Ostaće i navike o radu i neradu kod stanovništva. Demokratija i stanje ljudskih prava urušeni su u 80 zemalja širom svijeta, za 111 zemalja, stanje je ostalo skoro isto. Stručnjaci koji su učestvovali u istraživanju navode da postoje *četiri problema* vidljiva tokom pandemije: *nedostatak transparentnosti vlada i informacija o korona virusu, korupcija, nedostak zaštite za ugroženo stanovništvo i zloupotrebe moći vlada*.

I narednih godina može se očekivati negativan uticaj. Naglo pogoršanje zabilježeno je u autokratskim i represivnim zemljama sa *klimavom demokratijom*. Više od 60 posto ispitanika u istraživanju predviđa da će uticaj pandemije na politička prava i građanske slobode u određenim zemljama biti negativan u narednih tri do pet godina. Pandemija ubrzava *globalni pad slobode izražavanja*. Ograničenja za medije kao dio odgovora na COVID-19 dogodila su se u mnogim zemljama, sa vladama koje su donosile novi zakon protiv širenja „lažnih vijesti“ o virusu. Novinari koji su izvještavali o krizi su maltretirani ili hapšeni, vlade su nadzirale sadržaje. Kao vid kontrole medija, vlade su uvodile restrikcije na slobodu govora ili kritike u najmanje 72 zemlje. U 91 zemlji zabilježene su pojačane mjere usmjerene ka medijima zbog pandemije. Istraživanje je pokazalo da *autoritarni, ali i demokratski izabrani lideri* nisu bili iskreni u pogledu uticaja korona virusa. Stanovništvo nije vjerovalo u ono što o pandemiji čuju od svojih nacionalnih vlada. Nedostatak transparentnosti posebno je vidljiv u zemljama sa slabom zaštitom od zloupotrebe moći.

Tokom pandemije povećana je korupcija. Kada je došlo do pada transparentnosti, u isto vrijeme porasla je korupcija. Veliki državni izdaci za pomoć zdravstvu i ekonomiji, koji su se često usmjeravali i trošili nabrzinu, bez uspostavljenih mehanizama kojima bi se kontrolisala sredstva, dali su mogućnost za korupciju. Mnogi ispitanici svjedoče o nestanku zaliha ili sumnjivim ugovorima sa pružaocima usluga koji nisu bili certificirani. U Bosni i Hercegovini je kompanija za obradu malina dobila državni ugovor za nabavku respiratora.⁴ Zbog korupcije smanjene su strane investicije.

Pravosuđe se ponašalo kao marioneta vlasti. Vlade su koristile izbijanje bolesti kao opravdanje da bi sebi dali posebna ovlaštenja više od onoga što je bilo neophodno za zaštitu javnog zdravlja. Izvještaj navodi da su iskorištavali i nove organe za vanredne situacije kako bi se miješali u pravosudni sistem, *nametali veća ograničenja političkim protivnicima i zaobilazili ključne zakonodavne funkcije*. Brojni ispitanici navode detaljnije podatke o napadima na opoziciju ili sudstvo. Pravosuđe je postalo marioneta izvršne vlasti, suđenja su se održavala putem video linka, bez prisustva advokata. Korona virus je iskorištavan kao izgovor za represivne vlade da proture neke svoje odluke u toku pandemije. Druge vlade su primjenjivale mjere usporavanja širenja virusa na *diskriminirajući način*. U **Bugarskoj, romska populacija** je bila smještena pod strožije mjere, u odnosu na ostalo stanovništvo. Nedostatak zaštite za manjinske i ranjive populacije jedan je od problema koji je najviše izražen pandemijom. Migranti su prikazivani kao mogući prenosioci virusa.

Uprkos mjerama, održane su *demonstracije u 90 zemalja*. Zloupotrebe vlasti uticale su na izbore, sa odgođenim izborima u devet zemalja, uz veliki broj regionalnih i lokalnih

⁴ Tužilaštvo Bosne i Hercegovine u maju pokrenulo istragu o tome kako je Civilna zaštita Federacije BiH je preko firme „FH Srebrena malina“, u BiH uvezla iz Kine 100 respiratora koji su plaćeni 10.5 milijona KM. Pominju se i druge afere za nabavku industrijskog umjesto medicinskog kiseonika...

glasanja. Neke od izbornih procedura nisu zadovoljile izborne standarde, jer nisu zakazali nove izbore ili su zakazali nova glasanja bez adekvatne pripreme za sigurno glasanje. Izgledalo je kao da su lokalne vlasti širom svijeta održavale slabo pripremljene izbore, sa povećanim brojem zahtjeva za glasanje putem pošte i promjenama izbornih pravila u posljednji trenutak. U 59 zemalja korišteno je policijsko nasilje povezano sa odgovorom na korona virus, a hapšenja i zatvaranja zabilježena su u najmanje 66 zemalja. Od početka pandemije mnoge zemlje su uvele nove mjere vezane za demonstracije, ali ipak se desio značajan broj protesta širom svijeta. Događaji u Bjelorusiji bili su primjer otpora u zemlji u kojoj je sloboda okupljanja bila dugo ograničena.

Usljed dezinformacija i žrtvovanja demokratskih procedura u zemljama poput Indije i Brazila virus se brže širio. Pandemija je povećala jaz u demokratskim institucijama brojnih država, u kojima je broj preminulih od COVID-19 među najvećim u svijetu. Pandemija se desila u ključnoj izbornoj godini. U nekim državama došlo je do politiziranja zdravstva. Pandemija je predstavljala ogromnu prijetnju za javno zdravlje. U isto vrijeme, mjere koje su uvedene u raznim zemljama u cilju borbe protiv korona virusa, imale su štetan i diskriminirajući efekat. Da bi osigurali zaštitu političkih prava i građanskih sloboda potrebno je da države donose adekvatne mjere, vremenski ograničene, da građani imaju pristup informacijama, da vlade obezbijede sigurne i fer izbore uz poštovanje javnog zdravlja, borbu protiv korupcije i osiguraju fond koji će omogućiti organizacijama za ljudska prava da nastave svoje korisne poslove.⁵ Veći stepen organiziranosti i funkcionalnosti dao je i bolje rezultate u borbi protiv pandemije. Do kraja septembra Kina je vakcinisala 78 posto stanovništva.

Slabljenje demokratije širom svijeta

Pandemija je zaustavila globalizaciju i ugrozila demokratiju. Demokratija širom svijeta opada a rezultati su vidljivi ne samo u autoritarnim režimima poput Kine, Rusije i Irana, već i zemljama koje imaju dugogodišnju tradiciju očuvanja osnovnih prava i sloboda. Protesti u svakoj regiji svijeta ukazuju na rasprostranjenu potrebu ljudi za boljom vladavinom i boljim poštivanjem sloboda.⁶ Izvještaj jasno pokazuje da je, ponovo, demokratija u padu. Politička i građanska prava su ugrožena, u slobodnim društvima i u nedemokratskim. Moguće je preokrenuti ovaj trend, ali za to će biti potrebni zajednički naponi vlada, pritisak ljudi, slobodnih građana. Zabilježen je porast negativnih trendova. Zemlje Zapadnog Balkana i dalje se nalaze na listi onih sa djelimičnom slobodom. Jedino je Hrvatska okarakterisana kao slobodna zemlja. Ovi negativni trendovi identifikovani su u svim tipovima režima.

U mnogim državama svijeta ugrožena su manjinska prava. Države koje su tokom 2019. godine doživjele korak nazad premašuju broj onih koje su doživjele uspjehe. Pored toga, zabilježena je *globalna erozija okretanja prema pluralizmu širom svijeta*. Etničke, vjerske i druge manjinske grupe snosile su teret državnog zlostavljanja kako u demokratskim tako i u autoritarnim državama. Dva najveća primjera kršenja manjinskih prava identifikovana su u **Kini**, gdje je zabilježena višegodišnja kampanja režima protiv *ujgurske*

⁵ <https://www.slobodnaevropa.org/a/freedom-house-urušavanje-demokratije-nastavit-će-se-i-nakon-pandemije/30869512.html>

⁶ Od 195 zemalja na svijetu, 83 zemlje označene su kao slobodne, 63 zemlje djelimično slobodne te za 49 zemalja i teritorija širom svijeta *Freedom House* je zaključio da nisu slobodne.

manjine te u **Indiji** koja je zabilježila najveći pad među demokratskim zemljama. Indija je dugo posmatrana kao protuteža Kini, ali alarmantna odstupanja aktuelne indijske vlade od demokratskih normi zamaglili su razliku između Pekinga i Nju Delhija. Ukidanje autonomnog statusa Jammua i Kašmira, diskriminatorski zakon o državljanstvu, agresivne taktike suzbijanja protesta, dio su nacionalističkih politika indijske vlade.

Indijski Kašmir, koji se posebno procjenjuje u izvještaju *Freedom House* doživio je jedan od pet najvećih padova tokom samo jedne godine, a teritorijalni status zemlje od djelimično slobodne srušen je na poziciju neslobodne zemlje. Ugroženi su i demokratski procesi i u drugim državama. Indija i Sjedinjene Države su najveće i možda najuticajnije demokratije na svijetu i njihovo odstupanje od ideja liberalne demokratije šalje pogrešnu poruku. Velike demokratske sile trebaju biti dobar primjer i imati konstruktivno vođstvo, kako bi preokrenuli globalne trendove koji prijete slobodi svih društava.

Najveće izmjene prema *Freedom House* mjerenju zabilježile su zemlje u Africi. Sudan, Madagaskar i Etiopija zabilježile su pomake ka reformama i demokratskoj vladavini, dok su Benin, Mozambik i Tanzanija doživjele problematične izbore i represiju države. Najveći pad u slobodama zabilježen je u Venecueli, Mađarskoj, Azerbejdžanu, Jemenu, Srbiji, Ukrajini, Ujedinjenim Arapskim Emiratima i drugim zemljama. Stanjem demokratije i ljudskih prava pozabavila se Generalna skupština UN, na 75 sjednici.

Uznemiravanja i zastrašivanja

Principi liberalne demokratije u Evropi, tradicionalno, dijelu svijeta koji obično ima najbolje rezultate mjerenja sloboda prema *Freedom House*, nalaze se pod ozbiljnim pritiskom zadnjih nekoliko godina. Populistički lideri i stranke u Evropi nastavili su sa napadima na nezavisne institucije tokom 2020. godine. U Češkoj je smjena ministra pravde i zabrinutost oko krivične prijave zbog navodne zloupotrebe fondova Evropske unije doveli su do najvećih protesta u ovoj zemlji još od 1989. godine. Stranke krajnje desnice ostvarile su izborne dobitke u Estoniji. U Crnoj Gori i Srbiji, novinari, opozicioni političari kao i drugi za koje se smatra da predstavljaju neprijatelje vlasti suočeni su sa uznemiravanjima i zastrašivanjima. Sjeverna Makedonija održala je predsjedničke izbore koji su pomogli popravljaju antidemokratske atmosfere. Izbori na Kosovu doveli su do ulaska Samoopredjeljenja u vladu gdje imaju priliku da se bore protiv korupcije.

Jedan od najvidljivijih primjera ugnjetavanja tokom prošle godine jeste odnos **Kine** prema *muslimanskoj manjini Ujgura*. Masovna kršenja osnovnih sloboda miliona Ujgura i drugih muslimanskih manjina u tom dijelu svijeta, prvi put zabilježena 2017. godine, nastavila su se i tokom 2020. godine. Stotine hiljada ljudi osuđeno je na zatvorske kazne ili pritvore, prisilan rad, zatvaranja muslimanske djece u državne internate. Peking je tvrdio da su ukinuli masovne pritvore, ali dokazi iz vladinih dokumenata kao i svjedočenja članova porodica žrtava govore suprotno. Ovi potezi doveli su Kinu do pozicije petnaest najgore ocijenjenih zemalja u izvještaju „Slobode u svijetu 2020.“

Jednakost, pravda i sloboda

Protesti širom svijeta zabilježeni tokom 2019. do 2021. godine primjer su kako je zajednička želja ljudi širom svijeta *jednakost, pravda i sloboda*. U Alžiru su na protestima građani tražili uspostavljanje demokratije. Masovni protesti u Sudanu doveli su do uklanjanja

diktatora sa vlasti. Demonstracije u Čileu protiv ekonomske nejednakosti dovele su do promjena ustava. Protesti u Boliviji zbog izborne manipulacije doveli su do toga da je Evo Morales, bivši predsjednik te zemlje napustio Boliviju, nakon što je ignorisao rezultate referenduma i pokušao osigurati četvrti mandat. Viša cijena goriva podstakla je proteste u Iranu. Sigurnosne snage koristile su silu u nastojanju da uguše antivladine proteste. Tokom protesta vlasti su blokirale internet, u nastojanju da prekinu komunikaciju demonstranata. Moskovljani su često protestovali zbog lošeg odnosa prema opoziciji. Hong Kong se suočavao sa protestima u nastojanju da se odupru uticaju Pekinga, a indijski diskriminatorski zakon o državljanstvu doveo je do masovnih protesta. Lideri Indije, *najveće svjetske demokratije*, sve su više kršili institucionalne zaštitne mjere, ignorisali prava kritičara i manjina i provodili svoje populističke programe.

Kao rezultat ovih trendova, izvještaj *Freedom House* o slobodama u svijetu navodi da slobode globalno padaju već 14 godina. To je i **četрнаest godina pada demokratije**. U svijetu je prisutno rastuće nepoštivanje uslova koje čine temelje demokratije, uključujući poštivanje prava manjina i migranata, prostora za kritičko mišljenje te predanost vladavini zakona. Sve to prijeti destabilizacijom demokratskih procesa. Poštovanje ljudskih prava, borba protiv manipulacije medija, jačanje javne podrške, poštivanje demokratskih principa i procedura, ulaganje u građansko obrazovanje, zaštita izbornog procesa je dobra preporuka i osnova na kojoj bi se moglo početi raditi na poboljšanju stanja demokratije u svijetu.⁷

Vladavina prava

Unutar EU-a ugrožena je vladavina prava. To su potvrdila mnoga istraživanja. Drugi izvještaj Evropske komisije o vladavini prava potvrđuje zabrinutost zbog razvoja u pojedinim zemljama članicama. U vrijeme pandemije *prvenstvo evropskog prava, nezavisnost sudstva i sloboda medija* bili su sve više ugroženi. Evropska unija je posvećena vladavini prava. Visoki njemački sud je 2020. godine krenuo sa lošim primjerom kada je kupovanje državnih obveznica od strane Evropske centralne banke i nadležnost Suda EU-a doveo u pitanje. Sredinom juna poljski Ustavni sud je presudu Suda EU-a na temu svađe oko imenovanja sudija u Poljskoj označio kao nevažeću. Ministar pravosuđa Poljske je pritom naglasio kako Poljski ustav mora stajati iznad zajedničkog zakonodavstva EU-a. Konačna odluka poljskog Ustavnog suda se očekivala krajem ljeta.

Prednost EU prava je zajednički temelj i ako ga neko napada, onda je to problem. Međutim, nejasno je šta će se dogoditi ako Varšava Briselu (Bruxellesu) zaista u lice baci pravnu rukavicu. O tome neće odlučivati komisija nego Vijeće EU, dakle predsjednici vlada i država članica. Ovaj slučaj je predstavljao najveću prijetnju za jedinstvo EU-a koje garantuju ugovori. Ako se Poljska jasno odluči protiv prednosti EU prava tada se i članstvo Poljske i iz toga proizašla prava dovode u pitanje. Počelo se govoriti i pisati o izlasku poljske iz Evropske unije. U vrijeme pandemije korona virusa pojavili su se lideri kao stabilokrati, a demokratija je izgledala kao stabilokratija.⁸ Delegacija poslanika Evropskog parlamenta kritikuje nedostatak medijskih sloboda i vladavine prava u Mađarskoj. Vlada Viktora Orbana u tome vidi politički motivisani napad.

⁷ <https://www.slobodnaevropa.org/a/freedom-house-pad-demokratije-sirom-svijeta/30466963.html>

⁸ Faruk Kozić, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018., str.213.

U demokratskim društvima važna je nezavisnost pravosuđa. Kad je nezavisnost sudstva u pitanju, upućene su kritike na račun nekoliko zemalja. U Njemačkoj se kritikuje izbor vrhovnih sudija, u Italiji sporost sudstva, a u mnogim zemljama se zamjerke odnose na spori proces digitalizacije koji je intenziviran zbog pandemije. Pohvale su pale za prve korake u osnovnim reformama sudstva na Malti gdje je pravosuđe u potpunosti bilo polarizovano. U Bugarskoj reforme teku presporo. Težište kritike je opet na Poljskoj i Mađarskoj. Mađarski sistem u međuvremenu omogućava izbor najviših sudija izvan uobičajenog postupka, što postavlja pitanje nezavisnosti čitavog procesa. Ranije preporuke komisije koje bi vodile jačanju nezavisnosti sudija i posebno Nacionalnom vijeću sudija, Mađarska je ignorisala.

Razvoj unutar poljskog pravosuđa se posmatra, s „ozbiljnom zabrinutošću“. Od 2015. godine je moć vlade i zakonodavaca u odnosu na pravosuđe porasla. Visoki sud je kroz najnovije promjene zakona dodatno oslabljen u svojoj funkciji, a izbor najviših sudija ne zadovoljava standarde Evropske unije.

Sloboda medija na ispitu

Sloboda medija je „slika“ demokratije i pokazuje njeno stanje. Slovenija i njezini problemi s medijima su zabrinuli EU. Medijsko tržište u Poljskoj je do sada važno kao pluralističko, ali razvoj događaja poput kupovine medija *Polska Press* od strane državnog koncerna Orlen doživljava se kao prijetnja slobodi medija. Poljski ombudsman građana je ovu prodaju zbog uticaja na raznolikost medija stavio pod znak pitanja. Bilježe se pokušaji zastrašivanja kroz sudske tužbe, napade policije i pomanjkanje zaštite predstavnika medija u obavljanju svakodnevnih obaveza. Mediji su, prema izvještaju komisije, na udaru u Mađarskoj. To se prije svega odnosi na nezavisnost ureda za regulaciju rada medija, kao i na spornu odluku o zatvaranju radio stanice Klub-Radio. Osim toga je državni marketing ciljano upotrebljavan kako bi se ostvario „indirektni politički uticaj preko medija“. I pandemija se koristila kako bi se ograničilo informisanje preko nezavisnih medija. Čak su nezavisni mediji i dalje izloženi pritiscima i ograničavanjima u svakodnevnom radu.

Pojedinačna kritika kad su u pitanju mediji izražena je i u slučaju nekoliko drugih zemalja, poput Malte – gdje su mediji i nakon ubistva novinarke Daphne Garuane Galizie i dalje sprječavani u izvršenju svoje informativne zadaće. Slično je u Sloveniji, koja je predsjedavala Vijećem EU i gdje je u posljednje vrijeme zabilježen pritisak na predstavnike medija od strane vlade. Holandija, koja važi kao primjerena zemlja kada je u pitanju sloboda medija, upozorena je na potrebu boljeg informisanja o radu vlade i na bolju zaštitu novinara, posebno nakon ranjavanja istraživačkog novinara *Petera de Vriesa*, koji je izvještavao o zločinima i holandskoj mafiji. Spominje se i Hrvatska za koju se izražava zabrinutost zbog sve češćih sudskih tužbi protiv novinara.

Korupcija kao društvena bolest

Tokom pandemije porasla je korupcija, a izostala je odgovornost. U mnogim je zemljama članicama EU pitanje korupcije teška i velika tema. Pohvale u ovom segmentu su upućene Slovačkoj, koja je u međuvremenu pred sud izvela velike koruptivne skandale i pojačala zakonodavstvo u tom sektoru. Još uvijek je ostalo mnogo posla kad je u pitanju kontrola EU i nabavke javnih sredstava. Rumunija je provela opširnu reformu zakonodavstva vazanu za korupciju, a za konkretnu primjenu potrebno je još više političke volje. Negativno

u smislu borbe protiv korupcije spominju se *Malta, Bugarska i Kipar*. U Poljskoj je zakonodavstvo u skladu sa EU standardima, ali još uvijek postoje dileme kad je u pitanju nezavisnost pravosuđa koje implementira zakone protiv korupcije.

Hrvatska se spominje u kontekstu sektora javne nabavke gdje postoji „visoki rizik“ za korupciju. U Mađarskoj se borba protiv korupcije provodi „u ograničenom obimu“. Problemi su primjetni posebno kada se radi o finansiranju stranaka i lobiranju. Mađarsku ugrožava nepotizam i klijentelizam u sektoru javne uprave, kao i veze između politike i privrede koje ne podliježu nikakvoj kontroli. Veliki procesi protiv korupcije nisu dali nikakve rezultate. Povećanju korupcije pogodovala je pandemija korone. Transparentnost rada se smanjila. Korupcija sprječava strana ulaganja na Balkanu.

Pitanje vladavine prava općenito se uzima kao osnova za raspravu unutar Evropske unije. Navedeni propusti nisu prouzrokovali nikakve sankcije. Zato su u Evropskom parlamentu sve glasniji oni koji, zbog po zajednicu štetnog ponašanja, za nekoliko članica traže sankcije. Isplata sredstva iz korona-fonda EU-a za Poljsku i Mađarsku bila je jedno vrijeme blokirana. Vodila se rasprava o tome može li isplata biti uslovljena reformama i korekturama osnovnih demokratskih i političkih postulata. Uskraćivanje sredstava je posljednji instrument kojim EU pokušava svoje zemlje članice vratiti na pravi put⁹, odnosno put demokratije i boljeg poštivanja ljudskih prava. U Evropskoj uniji su se izdefinisala četiri problema: pandemija, za koju ima dovoljno vakcina, gospodarstvo, klimatske promjene i zajedništvo. Na tim poslovima treba još mnogo raditi.

Virus nejednakosti

Kratko uoči početka Svjetskog ekonomskog foruma, nevladina organizacija *Oksfam* objavila je svoju poznatu studiju o nejednakoj raspodjeli globalnog bogatstva. Zaključak glasi: *situacija se pogoršava*. Svake godine kada se svjetski moćnici okupe u švajcarskom Davosu, na Svjetskom ekonomskom forumu, nevladina organizacija *Oksfam* pripremi studiju o rastućoj nejednakosti u svijetu. Iako je prošle zime sastanak pod imenom „Davos agenda“ bio virtuelan, kritičari iz *Oksfama* su ukazali na *trend rastuće nejednakosti u svijetu*. U vrijeme pandemije korona-virusa, aktivisti *Oksfama* nisu propustili priliku da ukažu na sve veći jaz između *ekstremno bogatih i ekstremno siromašnih* ljudi i govore o „virusu nejednakosti“. Kao i prethodnih godina, autori studije izračunali su kako bi povećano bogatstvo nekoliko superbogatih moglo da ublaži nevolju velikog broja socijalno ugroženih ljudi. U njihovom izvještaju se navodi da je „hiljadu najbogatijih ljudi za samo devet mjeseci nadoknadilo gubitke nastale zbog korona krize, a najsiromašnijim će trebati više od decenije da se oporave od ekonomskih posljedica pandemije.“

Pandemija je pogodila i siromašne i bogate zemlje. Povećanje ekonomske nejednakosti u gotovo svim zemljama nastupilo je istovremeno, bez obzira da li je riječ o industrijski razvijenim, srednje razvijenim ili zemljama u razvoju. Autori studije pišu da su se najbogatiji već izborili sa korona krizom: „Kapital desetoro ljudi koji su u decembru 2020. godine bili najbogatiji na svijetu, od februara 2019. godine se i pored pandemije povećao za pola biliona američkih dolara, na 1,12 biliona dolara. „Taj novac bi bio više nego dovoljan da se čitavo svjetsko stanovništvo vakciniše protiv *Kovida-19* i da se osigura da niko zbog

⁹ <https://www.dw.com/hr/unutar-eu-a-ugrožena-vladavina-prava/a-58571646>

pandemije ne osiromaši“, navodi se u studiji *Oksfama* i upozorava da je riječ o „najgoroj poslovnoj krizi u posljednjih devedeset godina, sa stotinama milijona ljudi koji su ostali bez prihoda ili posla.“ Sačinjena je lista najbogatijih ljudi svijeta.¹⁰

Došlo je do gubitaka povjerenja. *Oksfamovi* aktivisti su razgovarali sa skoro *tri stotine svjetskih ekonomista* i njihove analize se baziraju na izjavama vodećih naučnika koji se bave problemom nejednakosti, kao što su američki ekonomista Džefri Saks, indijska ekonomistkinja Džajati Goš i francuski ekonomista Gabrijel Zakman, koji predaje na kalifornijskom Univerzitetu Berkli. Velika većina anketiranih stručnjaka, 87 posto njih, kao posljedicu pandemije u svojoj zemlji očekuje povećanje „nejednakosti u prihodima.“ I Svjetska banka upozorava da bi zbog posljedica pandemije više ljudi moglo da živi u siromaštvu, nego u vremenu prije korone.

Strah od *posljedica sve većeg jaza između siromašnih i bogatih* stigao je i do organizatora Svjetskog ekonomskog foruma. Oni su naročito zabrinuti zbog mladih ljudi i upozoravaju „da dvostruko uništena generacija odrasta *u doba izgubljenih šansi*.“ Ova organizacija je upozorila da su gubitnici u pandemiji, u prvom redu, mladi ljudi, jer „*gube povjerenje* u današnje ekonomske i političke institucije.“ Zvaničnici Svjetskog ekonomskog foruma govore i o postavljanju novih prioriteta, reformisanju sistema, više digitalizacije i većoj međunarodnoj saradnji sa ciljem prevazilaženja krize, ali zahtjevi predstavnika *Oksfama* idu mnogo dalje. Oni *žele promjenu paradigme*, koja bi vodila ka „demokratizaciji ekonomije“, „snažnijoj podršci siromašnim i usmjeravanju ekonomije ka opštem dobru“¹¹ i razvoju. Ljudima širom svijeta potrebni su bolja perspektiva, nada i bolji standard.

Najveći profiteri pandemije

Bogat je, ali postao je još bogatiji **Džef Bezos**. Osnivač Amazona Džef Bezos je po bogatstvu van svake kategorije. Kompaniji Amazon za vrijeme pandemije ide bolje nego ikad. Cijena akcije skače od rekorda do rekorda. Bezos je bio najbogatiji čovjek na svijetu i prije pandemije, sada je postao još mnogo bogatiji i ima 160 milijardi eura.¹² **Ilon Mask je bacio oko na vrh**. Pravi automobile, ali vrednuju ga kao tehnološku kompaniju! Ilonu Masku je to uspjelo sa *Teslom*, koji je postao hit na tržištu. Njegova kompanija je profitirala od poleta koji je pandemija na berzi izazvala oko svega što ima veze sa tehnologijom. Preduzetnik rođen u Južnoj Africi nedavno je pretekao Bila Gejtsa i sa bogatstvom koje se trenutno procenjuje na 110 milijardi eura, kreće se prema vrhu na kojem je bogati Bezos.

Rad od kuće u vrijeme pandemije postao je veliki blagoslov za **Erika Juana**. Osnivač platforme za komunikaciju Zoom, došao je u SAD iz Kine kada je imao 27 godina. Poslije nekoliko godina za WebEx, osnovao je sopstvenu video platformu i 2019. godine otišao na berzu. Cijena akcije Zoom-a je eksplodirala. Neto vrijednost ljubitelja košarke Juana

¹⁰ Na *listi deset najbogatijih muškaraca na svijetu*, prema podacima Oksfama su *osnivač Amazona Džef Bezos*, direktor *Tesle Elon Mask*, veliki akcionar modnog koncerna LVMH **Bernar Arno** i njegova porodica, kao i **Bil Gejts** iz *Majkrosofta*, **Mark Zakerberg** iz *Fejsbuka*, **Leri Elison** osnivač kompanije *Orakl*, legendarni američki ulagač **Voren Bafet** i *suosnivač Gugla Leri Pejdz*. Na listi su još i **Džong Šanšan** iz Kine, koji se obogatio sa flaširanom vodom *Nongfu Spring* i šef indijskog koncerna *Rilajans*, **Mukeš Ambani**. U vrhu Oksfamove liste najbogatijih ljudi u Njemačkoj su, kao i posljednjih godina, osnivač *Lidla*, **Diter Švarc** i veliki BMW akcionari, **Suzane Klaten** i **Štefan Kvant**.

¹¹ <https://www.dw.com/bs/oksfam-kritikuje-virus-nejednakosti/a-56336287>

¹² Isto.

procijenjuje se na 16 milijardi eura. **Zanimljivi sport kod kuće – Peloton.** Zatvorene teretane i ograničenje kontakta išli su **Džonu Foliju** na ruku. Još 2013. godine bio je početnik i pokušavao da dođe do kapitala za njegove umrežne sprave za vježbanje. Potražnjom ga investitori zasipaju. Cijena akcije firme *Peloton* se od početka pandemije utrostručila i iznenada učinila ga milijarderom. Velika šansa za uspjeh je **kreiranje prodavnica na internetu**. *Shopify* je softver koji omogućava trgovcima da sami kreiraju internet prodavnice i povežu se sa firmam koje se bave logistikom. **Tobijas Litke** stoji iza ovog koncepta. Rodom iz Koblenca 2002. godine emigrirao je u Kanadu i počeo raditi u garaži. *Shopify* je sada najvrijednija kanadska kompanija. Cijena akcije se više nego udvostručila, a njegovo bogatstvo se procijenjuje na 7,5 milijardi eura.

Odjednom novi milijarder. Vakcina protiv korone koju je razvio Bajontek iz Majnca, firma čiji je suosnivač i vlasnik **Ugur Šahin**, prva je u Evropi dobila odobrenje za masovnu upotrebu. Šahin je doselio iz Turske, odjednom je postao svjetski poznat, i brzo se obogatio. Vrijednost njegovih akcija procijenjuje se na preko dvije milijarde eura. **Kuhanje kod kuće.** *HelloFresh* je firma koja predlaže šta da kuhate i dostavlja paket sa svim sastojcima. Od početka pandemije, profit ove firme je utrostručen, prodaja više nego udvostručena. Ova firma je sve uspješnija. Suosnivač i dioničar **Dominik Rihter** profitira od zatvorenih restorana i trenda ka kuhanju kod kuće. Još nije milijarder, ali se tome približava. Pandemija i Amazon nisu učinili bogatijim samo Džefa Bezosa, već i njegovu bivšu suprugu **Mekenzi Skot**. Njegova bivša supruga dobro je zaradila zahvaljujući svom paketu akcija. Sada je **na prvom mjestu na listi najbogatijih žena na svijetu** – sa bogatstvom koje se procijenjuje na skoro 60 milijardi eura. Nisu to samo bogataši i profiteri iz ove pandemije, jer ih ima još mnogo. Pojavljuju se novi i manje poznati koji su se „snašli“ u teškim vremenima.

Protesti širom svijeta

Broj demonstracija na globalnom nivou zabilježio je porast od sedam posto od 2019. do 2020. godine. Ljudi su izlazili na ulice da izraze nezadovoljstvo u Indiji, Jemenu, Tunisu, Esvatiniju (bivši Svazilend), Kubi, Kolumbiji, Brazilu, Sjedinjenim Američkim Državama, Sloveniji, Hrvatskoj... Protesti ukazuju na „dublje razočarenje“. Ljudi iz siromašnih zemalja izašli su na ulice u znak protesta zbog nedostatka dostupnih vakcina i lične zaštitne opreme, dok su se stanovnici bogatijih zemalja bunili protiv kršenja građanskih sloboda prilikom rješavanja krize COVID-19. Međutim, protesti koji su nastavljeni u siromašnim i bogatim zemljama ne mogu se jednostavno objasniti samo kao reakcija na pandemiju. Izbijanje istovremenih pobuna u zemljama s različitim nivoima prihoda, vrstama vlasti i geopolitičkim značajem ukazuje na „dublje razočarenje“, koje se pokazuje u gubitku povjerenja u društveni ugovor koji oblikuje odnose između vlada i njihovog naroda. Eskalacija protesta počela je na globalnom nivou čak mnogo prije širenja pandemije korona virusa.

Protesti u Australiji, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Sloveniji i Hrvatskoj protiv korona-mjera nisu rijetkost. Hiljade ljudi okupljale su se u Sidneju (Sydneyu), Londonu, Parizu... Policija je ispaljivala suzavac na demonstrante. U australskim gradovima održavale su se česte demonstracije subotom protiv strogih ograničenja nametnutih zbog porasta slučajeva COVID-19. Slično je bilo na protestima protiv epidemioloških mjera i vakcina protiv korona virusa na trgu Trafalgar u Londonu. Na demonstracijama pod nazivom „Svjetski skup za slobodu“ oni su iskazali nezadovoljstvo zbog pandemije. Okupljeni su

nosili transparente: „Ostavite našu djecu na miru“, „Bez maski, bez ograničenja, bez zaključavanja, bez pasoša“. I demonstracije u Francuskoj bile su česte. Demonstranti koji se zalažu protiv vakcinacije i protiv ograničenja koja podrazumijevaju mjere protiv COVID-19 sukobili su se sa policijom u centru Pariza, zbog čega su interventne snage upotrijebile suzavac. Protesti su bili još u Marseju, Monpeljeu, Nantu i Tuluzu.

Demonstracije u australijskim gradovima bile su česte i masovne. Održavale su se protiv strogih ograničenja nametnutih zbog porasta slučajeva COVID-19. Demonstranti su u središtu Sidneja uzvikivali: „Sloboda!“. Neki su držali plakate s natpisima „Baci masku, podigni glas“. Australijske vlasti su nametnule zatvaranje širom zemlje zbog širenja zaraze. Dolazak *visoko zarazne delta varijante* doveo je u pitanje australijsku strategiju zatvaranja granica i programa karantene koji su pomogli da se broj zaraženih u zemlji smanji. Stopa vakcinisanja bila je, međutim, niska, pa su zdravstvene vlasti Novog Južnog Walesa proglasile to područje žarišnom tačkom kovida.

U australijskom gradu Sidneju demonstranti su se sukobili s policijom na konjima. U Melburnu (Melbourne) su hiljade ljudi, na ulicama protestvovali pred parlamentom države Viktorija. Nosili su transparente s porukama „Probudi se, Australijo“. Protesti protiv mjera u pandemiji su se proširili od Evrope do Australije. *Desetine hiljada ljudi protestvovali su protiv sanitarnih mjera kojima vlasti odgovaraju na širenje vrlo zarazne delta varijante COVID-a 19, u čemu su demonstranti vidjeli jačanje državne kontrole*, a neki čak i uvod u totalitarizam. Uz povike „Sloboda, sloboda“, protestovalo se u **Parizu** protiv sanitarne propusnice i obaveznog vakcinisanja za određene profesije. „Neću se vakcinisati!“, uzvikivali su demonstranti. Na protestima u Hrvatskoj se govorilo: „Smrt koronizmu, sloboda narodu!“, a u Sloveniji su tražili ista prava za vakcinisane i nevakcinisane.

Neki demonstranti su govorili „Naša zemlja postaje totalitarna“. U Parizu je trgom Bastille marširao odred „žutih prsluka“, pokret nastao kao simbol otpora socijalnoj politici predsjednika Emanuela Makrona (Emmanuela Macrona).¹³ U *italijanskom parlamentu* tokom debate oko kovid-pasoša došlo je do pravog haosa. Poslanici koji se protive uvođenju zdravstvenih propusnica, tzv. „zeleni pasoša“ za vakcinisanje, napravili su predstavu u nastojanju da spriječe donošenje propisa koji se tiču obaveze vakcinacije. Ti poslanici su nosili transparente sa natpisom „Ne zelenom pasošu!“ i napustili sjednicu parlamenta.

„Nećemo diktaturu!“, uzvikivali su demonstranti od Napulja na jugu do Torina na sjeveru. Posvuda na planeti, vlasti su uvodile sve strožije sanitarne mjere, kako bi suzbile širenje vrlo zaraznog *delte soja*. Pandemija je od kraja 2019. godine usmrtila više od 4,1 milion ljudi.¹⁴ Mnoge demonstracije širom svijeta bile su usmjerene na pandemiju, ali veća i skrivena briga iza toga ostaju protesti protiv nesposobnosti modernih vlada da opslužuju većinu svog stanovništva, posebno srednju i siromašnu klasu. Ova nesposobnost postaje vidljiva kroz sve veću moć ekonomskog monopola, sve veći politički utjecaj kompanija, neprestani rast ekonomske nejednakosti i politike koja pogoršava klimatske promjene.

¹³ Okupljeni su izvikivali parole: „Diktatora u zatvor“, „Sloboda“ i „Macron podnesi ostavku“. Snage sigurnosti koristile su suzavac.

¹⁴ <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/7/25/protesti-protiv-mjera-u-pandemiji-od-evrope-do-australije>

Ko će imati više slobode?

Delta soj virusa je krajem ljeta predstavljao 90 posto svih virusa SARS-CoV-2 koji su cirkulisali u Evropskoj uniji. Dva najznačajnija medicinska centra u EU upozorila su da se delta soj brzo širi Evropom i da može porematiti napore usmjerene na kontrolu pandemije. Evropska agencija za lijekove (EMA) i Evropski centar za prevenciju i kontrolu bolesti (ECDC) u svom izvještaju ocjenjuju da se *delta soj* raširio u Evropi, da se brzo širi i da ometa napore usmjerene na kontrolu pandemije. Dodaje se da je ovaj soj za 40 do 60 posto prenosiviji od ranije verzije *alfa* i da može biti povezan sa većim rizikom za oporavak. Praktično se pokazalo da je kompletna vakcinacija najefikasnija u zaštiti protiv pandemije, bez obzira na soj virusa. Istraživanja su pokazala da su dvije *doze* *vakcine* protiv COVID-a 19 potrebne da bi se osigurala adekvatna zaštita od delta varijante. Posebno su podsticani zdravstveni radnici da se vakcinišu kako bi zaštitili sebe, svoje porodice i one sa kojima rade i o kojima brinu. *Za stanovništvo je važno* da se pridržavaju mjera, kao što su nošenje maski i socijalno distanciranje, sve dok se većina populacije ne vakciniše.

Delta varijanta korona-virusa naglo se širi u Evropi. Helge Braun, šef ureda Angele Merkel iznio je mogućnost ograničenja sloboda za nevakcinisane osobe. Pokrenuo je raspravu o tzv. „privilegijama za vakcinisane“. S obzirom na sve veći broj infekcija koronom, ljudi koji se nisu vakcinisali moraju očekivati strožija ograničenja. „Vakcinisani će sigurno imati više slobode od onih koji nisu vakcinisani“, rekao je ovaj demokršćanski političar. Ukoliko broj inficiranih nastavi rasti bez obzira na sve koncepte testiranja, nevakcinisani bi ljudi morali smanjiti svoje kontakte. To je značilo da posjeta restoranima, kinu, pozorištu i stadionima više neće biti moguća onima koji nisu vakcinisani, jer je rizik zaraze prevelik.

Braun je branio načelo dviju klasa. Na pitanje bi li to bilo zakonski dopušteno, Braun je odgovorio s „da“. *Država je dužna zaštititi zdravlje svojih građana.* To uključuje, međutim, i zdravstveni sistem koji ne mora ponovno odgađati operacije ljudi oboljelih od raka za liječenje koronskih bolesnika. Potrebna je i zaštita onih koji nisu vakcinisani. Svi su se bojali povećanja broja zaraze zbog *brzog širenja delta soja korone*. Ove strepnje odnosile su se i na škole: ako zaraza i dalje bude rasla, teško je infekciju držati izvan škola. Roditelji, nastavnici, domari i vozači školskih autobusa, svi bi se morali vakcinisati. Ako su sve ove grupe vakcinisane, rizik za djecu i studente je manji.

Jedni su za, a drugi protiv ovakvih mjera. Računalo se sa značajnim porastom broja slučajeva zaraze kada se ljudi vrate s odmora i na jesen počnu više boraviti u zatvorenom. Tada više nećete biti moguće izjednačavati testirane osobe s vakcinisanim i onima koji su preležali bolest. *U Evropi je porastao otpor protiv vakcinisanja.* Na povećanje broja zaraženih vlade nekih zemalja reagovala su mjerama kao što je *obavezno vakcinisanje* ili *privilegijama za vakcinisanje*. Te mjere nailaze na otpor jednog dijela građana i javnosti. Nije preostalo ništa drugo nego da se pristup prostorima u kojima se okuplja više ljudi ograniči samo na one koji su se oporavili i koji su vakcinisani. Ovakve rasprave treba voditi na vrijeme. Međutim, mnogi su skloni *ideji da se vakcinisanim pruži veća sloboda od onih koji to nisu*. U vrijeme kada je svima ponuđeno vakcinisanje, solidarnost treba doći do izražaja. Ne morate se vakcinisati, ali ne možete očekivati da se vakcinisani odreknu slobode.

Pored toga mnogi se izjašnjavaju protiv obaveznog vakcinisanja, *ali podržavaju ideju o većoj slobodi vakcinisanih*. Ovo nije diskriminacija onih koji nisu vakcinisani. Treba poštovati pravo nekoga da se odluči protiv vakcinisanja iz ličnih razloga. Međutim,

nevakcinisana osoba mora shvatiti da se treba zaštititi društvo u cjelini. S druge strane se *ovoj inicijativi suprotstavljaju* mnogi. Ne vjeruju u obavezno vakcinisanje, a također ne vjeruju ni u direktni pritisak na ljude da se vakcinišu. Načelo da ili trebamo biti vakcinisani, ili testirani ili oporavljeni da bismo učinili određene stvari je pravilo, koje trenutno važi – i dalje je ispravno. U **slobodnoj državi postoje prava za sve**, ne samo za određene grupe. Prioritet mora biti – uvjeriti što veći broj građana u potrebu vakcinisanja. „Ako bude utvrđeno da je postotak vakcinisanih još uvijek mali, treba naći bolja rješenja.“

Kritike su stizale sa svih strana. Unutar političkih stranaka je stav u vezi s ovom temom različit. Neće se promijeniti ponašanje oko vakcinisanja pojedinaca s prijetnjama. U Njemačkoj kritike su usmjerene na „uvođenje obaveznog vakcinisanja na mala vrata“... *Ostvarivanje osnovnih prava* ne može biti trajno zavisno o dobrom ponašanju. To bi moglo dovesti do podjela u društvu na građane prvog i drugog reda.¹⁵ Ova podjela u demokratskim društvima nije dobra. Hoće li korona preporoditi medicinu? Brzinom je stvorena vakcina protiv korone tehnologijom kojom se tražio lijek protiv *karcinoma*. Hoće li ta saznanja pomoći i protiv raka i drugih bolesti? Vakcina protiv **malarije** postoji, ali ona je daleko od pouzdanog sredstva: već dugo postoji preparat koji djeluje u otprilike trećini slučajeva. Može li se više i bolje od toga?

Osnivač farmaceutske firme BioNTech, **Ogur Sahin** koji je zaslužan za prvu vakcinu protiv COVID-19, vjeruje da – može. Oni će se nastaviti baviti vakcinom protiv malarije, a krajem 2022. godine je planiran početak kliničkog ispitivanja. I u ovom slučaju se oslanjaju na tehnologiju mRNA, genetskog „kurira“ (*messenger*) ribonukleinskoj kiselini kojom je i nastala vakcina ove firme protiv korone. Uzročnik malarije je neopisivo veći od virusa COVID-19, ali se pokazao izdržljiv i sposoban za promjene.

Primjena nove tehnologije

Nova *mRNA* tehnologija otvorila je nove probleme. Bilo je napisa po medijima kako se tom novom tehnologijom na pragu otkrića lijeka protiv karcinoma. Najveći je što karcinom nije rezultat nekog stranog tijela – to su „podivljale“ stanice ljudskog organizma. Još se pokušava otkriti svojstvo koje imaju samo stanica raka, ali ne i zdravih stanica i na koje bi se onda mogao usmjeriti ljudski prirodni sistem odbrane metodom mRNK. I kod drugih istraživanja, kao što je *malaria*, ima problema koji još nisu riješeni.

Ova ideja nije nova, jer je nastala ranije. Već 1961. godine su biolozi *Sydney Brenner*, *Francois Jakob* i *Matthew Meselson* otkrili da RNA prenosi nasljedne informacije koje mogu poslužiti za sintezu proteina u našim stanicama. To je bila teorija, u tome je uspio tek virolog *Robert Malone* 1989. godine. Prva klinička ispitivanja na ljudima sa mRNA preparatima su bila 2002. i 2003. godine, a bila su usmjerena protiv stanica karcinoma. To je i dalje ostalo glavno područje istraživanja ove tehnologije. Ima čitav niz uzročnika gdje se tom metodom želi postići uspjeh.¹⁶ Postoji velika **nada istraživača** da se brzo mogu postići dobri rezultati, kao što se dogodilo u borbi protiv COVID 19. Njemačka farmaceutska firma *BioNTech* uporno radi na sredstvu protiv smrtonosnog oblika **karcinoma** – **melanoma**. Međutim, kod istraživanja raka, svi su oprezni, ali nastavljaju istraživanje. BioNTech je počeo drugu fazu

¹⁵ <https://www.dw.com/hr/hoće-li-cijepljeni-u-njemačkoj-imati-više-slobode/a-58643824>

¹⁶ U prvom redu su to virusi, kao što je *HIV*, *bjesnoća*, *virusi Zika*, *Chikungunya* i *Denga*, ali i „obične“ gripe.

istraživanja protiv raka kože. I *uzročnik malarije* se pokazao kao izuzetno *žilav protivnik*. On je mnogo veći od prosječnog virusa – to je *jednostanični parazit*, ali se brzo mijenja i prilagođava tako da ni sredstva protiv njega nisu mnogo efikasna. Zadatak ove tehnologije je dvostruk: treba se naći „zajednički nazivnik“ koji će biti ključan za reakciju proizvodnje antitijela. Ona moraju napadati samo „pravog“ protivnika, ne i stanice ljudskog tijela.¹⁷

Lambda-soj koronavirusa je zarazniji, i otporniji na antitijela, tvrdi se u japanskoj studiji. Vakcina slabije štiti od te varijante virusa. Prva zaraza *lambda-sojem* koronavirusa registrovana u Peru.¹⁸ Smanjena je imunost vakcinisanih i onih koji su preboljeli koronu, pa vakcina slabije štiti od zaraze. Nova mutacija se brzo širila Latinskom Amerikom. Do sada je *lambda-varijanta otkrivena u preko 30 država*, prije svega u Južnoj Americi, ali pojedinačni slučajevi su registrovani i u Evropi, Španiji, Velikoj Britaniji, Italiji i Njemačkoj. Svjetska zdravstvena organizacija je tu varijantu proglasila „varijantom pod istragom“. Prema mišljenju japanskih naučnika *lambda* ispunjava sve uslove da je proglase „zabrinjavajućom varijantom“. U te „zabrinjavajuće sojeve“ ubraja se i *delta-varijanta*, koja je po prvi put identificirana u Indiji.

Opasnost za rizične društvene grupe

Učinak vakcine protiv koronavirusa oslabljen je *delta-sojem*, ali je mali broj slučajeva zaraze kod osoba vakcinisanih s dvije doze. Zaražene osobe mogu prenijeti zarazu na druge ljude, ali kod većine vakcinisanih zaraza uzrokuje blage simptome. Međutim, znatno su manje ugrožene osobe koje su primile dvije doze vakcine. Kod starijih osoba ili oboljelih od raka ili s transplantiranim organom ovaj soj virusa može uzrokovati teško oboljenje. Takvim grupama ljudi trebati i treća doza vakcine. Njemačka je povećala pritisak na antivaksere. Uбудуće će biti lakši život vakcinisanim, oporavljenim od korone i testiranim osobama.

Zabilježeno je veliko nazadovanje sloboda u 2020. godini zbog pandemije. Demokratske slobode u svijetu nazadovale su u gotovo 70 posto zemalja zbog ograničenja mjera uvedenih zbog suzbijanja pandemije koronavirusa, pokazalo je istraživanje *The Economist* objavljeno krajem januara 2021. godine. Pandemija koronavirusa izazvala je veliko nazadovanje demokratskih sloboda, spustivši prosječan indeks demokratije na najniži historijski nivo. *Došlo je do gušenja slobode i u naprednim demokratijama*. Ovaj fenomen je svjetskih razmjera, naročito je izražen u autokratskim režimima u Africi i na Bliskom istoku, ali „najvažnije je to što su u 2020. godini gušene lične slobode u naprednim demokratijama“. Jedan od najvažnijih fenomena je što su se milioni ljudi dobrovoljno odrekli osnovnih sloboda. Visoka prihvaćenost mjera zatvaranja ne znači da ljudi manje cijene slobodu. U mnogim državama su zaključili, na osnovu dokaza, kako bi spriječili katastrofalni broj umrlih, da to opravdava privremeni gubitak slobode. Na prvom mjestu je Norveška s indeksom demokratije 9,81, od najviše 10, a slijede Island (9,37), Švedska (9,26), Novi Zeland (9,25) i Kanada (9,24). *Indeks demokratije* zasniva se na 60 kriterija u pet kategorija: izborni proces i pluralizam, građanske slobode, funkcionisanje vlade, politička participacija i politička kultura. Svjetski prosjek je 5,37, najgori od uspostave te liste 2006. godine.¹⁹

¹⁷ <https://www.dw.com/bs/hoće-li-korona-revolucionirati-čitavu-medicinu/a-58755137>

¹⁸ Studija naučnika iz Japana (SARS-CoV-2 Lambda variant exhibits higher infectivity and immune resistance).

¹⁹ <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/2/3/veliko-nazadovanje-sloboda-u-2020-zbog-pandemije>

Zaključak

Savremena demokratija suočena je sa brojnim izazovima i dodatno pogoršana pandemijom koronavirusa. Narušene su slobode širom svijeta, nezavisni mediji i novinari su predmetom represije, uz istovremeno slabljenje demokratskih institucija. Povjerenje građana u demokratske prakse i institucije slabi. Evropska unija ima šansu da preuzme vodeću ulogu u promociji i zaštiti demokratije širom svijeta. Potrebno je aktivno podržavati demokratske vrijednosti i inicijative, poštovati demokratske principe, standarde i demokratske procedure. Potrebna je veća posvećenost demokratiji, poštivanju ljudskih prava, vladavini zakona širom svijeta. Iz dosadašnje pandemije moraju se izvući pouke, uspostaviti sistem solidarnosti, podrške, zaštite prava građana i očuvanja demokratije kao trajne civilizacijske vrijednosti. Pandemija se koristila u političke svrhe. Uvođenjem korona mjera kršila su se ljudska prava. U praksi se pokazalo da su uvođenjem epidemijskih mjera ugrožena osnovna ljudska prava. Pandemija je predstavljala ogromnu prijetnju za javno zdravlje i izazov za cijeli svijet.

Literatura:

1. Bašeskija, Mula Mustafa Ševki, *Ljetopis (1746-1804)*, (3. Izdanje), Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1997.
2. Bašeskija Mustafa, *Priče i bajke uz Ljetopis*, „Svjetlost“, Sarajevo, 1995.
3. *Čitanka ljudskih prava*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2001.
4. Kozić Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018.
5. Kozić Faruk, *Virus koji je promijenio svijet*, 12. Naučno – stručni skup sa međunarodnim učešćem, „QUALITY 2021“, Neum, 17.-19. juna 2021., Godina XII, br.1., str.459-463.
6. Pavlović Dušan, *Pandemija i demokratija u jugoistočnoj Evropi*, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Beograd, 2020.

Internet adrese:

1. <https://www.slobodnaevropa.org/a/freedom-house-urušavanje-demokratije-nastavit-će-se-i-nakon-pandemije/30869512.html> (02.10.2020)
2. <https://www.slobodnaevropa.org/a/freedom-house-pad-demokratije-sirom-svijeta/30466963.html> (04.03.2020)
3. <https://www.dw.com/hr/unutar-eu-a-ugrožena-vladavina-prava/a-58571646> (21.07.2021)
4. <https://www.dw.com/bs/oksfam-kritikuje-virus-nejednakosti/a-56336287> (25.01.2021)
5. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/7/25/protesti-protiv-mjera-u-pandemiji-od-evrope-do-australije> (25.07.2021)
6. <https://www.dw.com/hr/hoće-li-cijepljeni-u-njemačkoj-imati-više-slobode/a-58643824> (26.07.2021)
7. <https://www.dw.com/bs/hoće-li-korona-revolucionirati-čitavu-medicinu/a-58755137> (07.08.2021)

8. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2021/2/3/veliko-nazadovanje-sloboda-u-2020-zbog-pandemije> (03.02.2021)

PANDEMIC - DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS

Summary

The sudden appearance of the coronavirus and the pandemic had an unexpected and powerful effect on changes in the world. The rapid spread of the virus and the emergence of new strains of alpha, beta, gamma and delta have slowed development and endangered human civilization. Delta and lambda strains have caused new fears in humans, because they spread faster and are transmitted to humans. Numerous vaccines have been made and their effectiveness determined. Rich countries have bought almost all vaccines. Poor countries, developing and transition countries have been waiting to receive donations. In developed countries, the population is fed up with vaccinations, so the surplus vaccines, due to the expiration date, were donated to underdeveloped countries or discarded ones. Distrust in the origin of the virus remained. Numerous theories of conspiracy and suspicion have left their mark on the public. The virus and the vaccine were suspected. Numerous protests have taken place around the world. Democracy and numerous human rights of citizens were endangered. Democracy has survived, but it has gone through a difficult phase of survival and stabilization.

Key words: *delta-strain, lambda-strain, lockdown, rule of law, independence of the judiciary, freedom of the media, corruption, inequality, poverty, the rich, the crown, vaccination, freedoms ...*